

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.161.1(945)

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

JURY TRIAL IN UKRAINE: PROBLEMATIC ISSUES

Ардель І.М., слухач магістратури
факультету № 1

Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються особливості існуючих моделей функціонування суду присяжних у деяких країнах світу. Крім того, проведено аналіз чинних норм законодавства України у сфері створення та діяльності інституту суду присяжних. Проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України, що регулюють особливості функціонування інституту присяжних. Звернуто увагу на проблемні питання, а саме: відсутність чіткого регламентування діяльності, формальний та недосконалий механізм функціонування.

Ключові слова: суд присяжних, вердикт, суддя, судовий розгляд.

В статье рассматриваются особенности существующих моделей функционирования суда присяжных в некоторых странах мира. Кроме того, проведен анализ действующих норм законодательства Украины в сфере создания и деятельности института суда присяжных. Проанализированы положения Уголовного процессуального кодекса Украины, которые регулируют особенности функционирования института присяжных. Обращено внимание на проблемные вопросы, а именно: отсутствие четкой регламентации деятельности, формальный и несовершенный механизм функционирования.

Ключевые слова: суд присяжных, вердикт, судья, судебное разбирательство.

The article deals with the peculiarities of existing models of functioning of the jury in some countries of the world. In addition, an analysis of the current norms of Ukrainian legislation in the field of the establishment and operation of the jury trial institution was conducted. The provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine, which regulate the peculiarities of the functioning of the jury, are analyzed. The attention is focused on problematic issues, namely: lack of clear regulation of activities, formal and imperfect functioning mechanism.

Since the jury is an integral part of the proceedings of many states in which its various models operate, in England, USA, Australia, Canada, Germany, Austria. The domestic legislation is now adapted to the generally accepted European and world democratic values, which became the development of the relevant provisions of the Constitution of Ukraine. In the process of the implementation of just justice and the proper protection of human rights and freedoms in our country, as in any other country, to a democratic, rule-of-law state, the leading role is played by perfect legislation, effective mechanisms and the implementation and organization of the work of the judicial system. The direct involvement of the people in the administration of justice through the Constitution of Ukraine is also of great importance for the impartiality and justice of justice through people's assessors and jurors.

At the same time, the attitude of this institute to both academic processualists and practitioners is ambiguous, since it has both advantages and significant gaps. Thus, the issues of the functioning of the jury in the criminal proceedings are of particular relevance and require further analysis and research in view of the versatility of views about it.

The lack of public trust in the justice system has negative social and political implications in all states, as well as in Ukraine. Issues of openness of courts for the public are relevant in the context of modern judicial reform in Ukraine. In this context, the jury, which is called to restore public confidence in a fair trial and to administer justice through a non-prejudicial consideration of the case, is considered by the community as an alternative innovation, as opposed to the previous closed form of legal proceedings.

Key words: jury trial, verdict, judge, court hearing.

Суд присяжних є невід'ємною частиною судочинства багатьох держав, в яких діють його різні моделі, – Англії, США, Австралії, Канади, Німеччини, Австрії. Вітчизняне законодавство нині адаптоване до загальноєвропейських та світових демократичних цінностей, що стало розвитком відповідних положень Конституції України. У процесі здійснення справедливого правосуддя та належного захисту прав і свобод людини в нашій країні, як і в будь-якій демократичній, правовій державі, провідну роль відіграють досконале законодавство, дієві механізми його реалізації та організація роботи судової системи. Важливого значення для неупередженості та справедливості правосуддя набуває також гарантована Конституцією України безпосередня участь народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів та присяжних. Водночас ставлення до цього інституту як науковців-процесуалістів, так і практиків є неоднозначним, оскільки він має як переваги, так і вагомий прогалини. Таким чином, питання функціонування інституту присяжних у кримінальному провадженні набувають особливої актуальності та потребують подальшого аналізу та досліджень з огляду на багатогранність поглядів щодо нього.

Брак довіри суспільства до системи судочинства має негативні суспільні та політичні наслідки у всіх державах, а також і в Україні. Актуальним в умовах сучасної судової реформи в Україні є питання відкритості судів для громадськості. В цьому контексті суд присяжних, який покликаний відновити довіру суспільства до справедливого судочинства та здійснювати правосуддя шляхом безупередженого розгляду справи представниками громади, розглядається як альтернативне нововведення на протипагу попередній, закритій формі судочинства. Аналіз наукових видань останніх років свідчить, що питання інституту присяжних розглядалося у працях А.Б. Войнаровича, С.О. Іваницького, В.С. Канціра, Ю.В. Лисюка, В.Т. Нора, М.М. Олашин, М.В. Оніщука, В.С. Сердинського, І.Є. Словської, А.А. Солодкова, В.М. Тернавської, В.М. Тертишника, В.І. Шишкіна, О.Г. Яновської та інших, які здійснили вагомий внесок у розробку цієї проблеми.

Справедливість як механізм стримування не дає змоги порушувати принцип рівності перед законом і судом, тому цілком природно, що однією з основних функцій демократичної держави є забезпечення права людини на справедливий суд.

Статтею 5 Основного Закону встановлено, що народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Це може стати тією панацеєю, котра здатна виликувати судову систему від несправедливості, а суспільство – від безвідповідальності. Шестирічний досвід суду присяжних у кримінальному процесуальному законі виявив велику кількість проблем – від нерозуміння громадянами своєї ролі в процесі до небажання самих суддів обтяжувати свою роботу додатковими клопотами. Тим часом, у світовій практиці розвинений інститут суду присяжних є чи не найкращим індикатором зрілості громадянського суспільства, а вміння суддів, прокурорів та адвокатів працювати з представниками народу, переконувати їх у судових промовах, по праву вважається вищим пілотажем. Суд присяжних як соціально-політичний інститут існує в Англії, США, Канаді, Швеції, Бельгії, Данії, Норвегії, Австрії, Франції тощо. Класична модель цього суду не передбачає змішування ролі професійних і народних суддів. Журі присяжних приймають рішення про винуватість або невинуватість особи, тобто вирішують питання факту, тоді як питання права перебуває в компетенції професійних суддів (США, Англія, Канада, Швеція). Поряд із цією моделлю існує й інша – з роздільно-спільною колегією, коли після винесення присяжними вердикту остаточне рішення приймається спільно з професійними суддями (Бельгія, Австрія, Норвегія, Німеччина).

Суд присяжних в Україні є достатньо новим інститутом, незважаючи на те, що в Конституції України від 28 червня 1996 р. було задекларовано право народу брати участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124). Однак положення Основного закону лише визначили вектор подальшої законотворчої діяльності щодо створення правових умов для функціонування суду присяжних. Лише з прийняттям 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України в § 2 Глави 30 передбачено основні положення щодо здійснення судового розгляду за участю присяжних, зокрема, передбачені їхні права та обов'язки, особливості виклику та їх усунення тощо. Водночас ставлення до цього інституту як науковців-процесуалістів, так і практиків є неоднозначним, оскільки він має як переваги (суд присяжних є елементом системи стримувань та противаг у функціонуванні судової ланки, наявність якого є проявом гуманізації кримінального процесу, який спрямований на захист громадянина від свавілля державних органів), так і недоліки (непрофесійність присяжних та відсутність у них базової юридичної освіти може призвести до винесення несправедливого рішення у справі, зокрема: виправдання особи, що вчинила злочин; схильність серед присяжних виносити рішення на підставі емоцій, а не закону). Разом із тим аналіз законодавчої моделі суду присяжних та практики застосування свідчить про недосконалість чинного законодавства в цій частині.

Український законодавець запровадив континентальну модель участі народу в кримінальному судочинстві, назвавши її популярним терміном «суд присяжних». Запроваджена в Україні процесуальна форма участі присяжних у здійсненні кримінального судочинства спільно з професійними суддями в складі однієї колегії суперечить правовій сутності цього інституту, оскільки вона призвела до його отождолення з інститутом народних засідателів (шефенів). Виходячи з цього, можна стверджувати, що конституційна вимога щодо створення в Україні суду присяжних залишається невиконаною [1, с. 5].

Відповідно до законодавства України присяжним є особа, яка вирішує справи у складі суду разом із професійним суддею.

Згідно з чинним законодавством, присяжним може бути громадянин України, котрий досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду. Для за-

твердження списку присяжних відповідне територіальне управління ДСА України звертається до місцевих рад, які формують і затверджують списки громадян, які відповідають вимогам закону, а головне – дали згоду бути присяжними. Закон установлює також низку обмежень, щоб унеможливити потрапляння до списку присяжних певних осіб (представників ряду правничих професій, недієздатних громадян, тих, хто досяг 65-річного віку тощо). Як свідчить практика, на сьогодні немає єдиного уніфікованого підходу до формування місцевою радою списку присяжних. При цьому визначено вичерпний перелік обставин, що унеможливають участь громадянина: визнання його судом обмежено дієздатним або недієздатним; незнята чи непогашена судимість; наявність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; досягнення шістдесяти п'яти років; особи, які не володіють державною мовою. Крім того, присяжними не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя. Отже, першим і чи не найголовнішим питанням є професійний відбір членів суду присяжних. Зокрема, в законодавстві України для того, щоб стати присяжним, не передбачено вимоги щодо наявності базової юридичної освіти. Тобто чинити правосуддя має право особа, яка, м'яко кажучи, не орієнтується в юриспруденції. Разом із тим доводиться констатувати, що в законодавстві зарубіжних держав також не має обмежень із цього приводу. За таких умов видається, що для того, щоб присяжний міг брати участь у розгляді справи та вирішувати поставлені перед ним завдання, він принаймні повинен мати юридичну підготовку.

Після відбору основних присяжних відбирається двоє запасних присяжних, які під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді (ч. 8, 10 ст. 387 КПК України). Після закінчення відбору кожен із присяжних складає присягу. Відповідно, з цього моменту вони набувають статусу присяжних. Присяжні зобов'язані ходити на всі засідання по справі та мають право підсудному ставити запитання. Після дебатів вони разом із професійними суддями йдуть до нарадчої кімнати. Народою суду присяжних керує головуючий. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. При цьому ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, за винятком випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого (ст. 391 КПК України).

Наступним питанням, яке потребує вирішення, є соціальний захист складу суду присяжних, який знаходиться на досить низькому рівні. Тому в першу чергу необхідно продумати механізм компенсаційних виплат, оскільки фінансування на утримання цього інституту вимагає значних коштів.

Цікаво, що до вирішення цієї проблеми кожна з держав світу підійшла по-своєму. До прикладу, в Англії списки присяжних централізовано формує спеціально вповноважений на це орган – Центральне бюро виклику. Бюро працює на національному рівні й випадковим чином вибирає імена з виборчого реєстру на комп'ютері, беручи до уваги кількість майбутніх присяжних, потрібних для кожного округу. В Канаді потенційні присяжні обираються з числа

звичайних громадян, які досягли 18-річного віку, випадковим способом зі списків виборців. У близькій за моделлю суду присяжних Франції кандидатів у присяжні обирають місцеві муніципалітети також зі списку виборців. Присяжним у цій країні може стати громадянин Франції, котрий досяг 23-річного віку, вміє читати і писати французькою мовою. Як бачимо, в більшості країн світу присяжним стають з обов'язку, тоді як в Україні – за бажанням.

Очевидно, що «бажання судити» має мотивувати людину бути уважною, відповідальною, пунктуальною, дотримуватися порядку в залі судового засідання, зберігати в таємниці обставини справи, уникати позапроцесуального спілкування зі сторонами процесу. Його реалізація має принести своєрідну винагороду у вигляді поваги в суспільстві, достойної оплати праці (за чинним законодавством – нарівні з професійним суддею).

Настав час зізнатися, що нинішня добровільна система насправді є добровільно-примусовою і не скидається на дійову. Найчастіше до формування списків присяжних ставляться формально, яскраве свідчення чого те, що левова частка в них – працівники сфери освіти й медицини, комунальних підприємств (на які мають безпосередній вплив муніципальні органи), а також особи, котрі можуть «колись знадобитися» як присяжні (приміром, колишні працівники правоохоронних органів). Це призводить до того, що під час розгляду справ судом у складі суду присяжних не можна бути впевненим у незалежності присяжних, відсутності впливу на них з боку органів, які їх затвердили, їхній високій мотивації відновити справедливість.

Кримінальне провадження судом присяжних є альтернативою його розгляду професійними суддями і може здійснюватися лише за клопотанням обвинуваченого щодо певної категорії злочинів. Згідно з ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження може розглядатися судом присяжних щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі. Виходячи з конституційного принципу участі народу в здійсненні правосуддя та забезпечення демократизму кримінального провадження, вважаємо, що участь народу в кримінальному судочинстві необхідна з метою як безсторонності судового розгляду, так і підвищення правового виховання населення.

У світовій юридичній практиці прийнято виділяти дві основні моделі суду присяжних – англо-американська (класична) та континентальна (європейська). Для англо-американської моделі суду присяжних (США, Велика Британія, Канада, Бельгія, Швейцарія, Мальта тощо) характерним є те, що колегія присяжних виносить вердикт (*de lege ferenda*) про винуватість (невинуватість) особи у вчиненні злочину без участі професійних суддів. У випадку, якщо присяжні виражають згоду з обвинувальним актом, у подальшому професійний суддя призначає підсудному конкретний вид та розмір покарання. За таких умов очевидно, що компетенція присяжних і професійних суддів є різною, оскільки перших прийнято відносити до «суддів факту», натомість других – до «суддів права» [2, с. 133]. При континентальній моделі (Франція, Німеччина, Італія, Греція, Австрія, Данія та ін.) колегія з числа професійних суддів та представників народу всі питання, які пов'язані з розглядом справи (в тому числі, дослідження доказів, встановлення наявності чи відсутності в діях особи ознак складу злочину) та постановленням вироку (кваліфікація злочину, призначення покарання), вирішує спільно. Не-

професійних суддів називають «шефени», що з німецької перекладається як «член», «засідатель», які беруть участь у всіх стадіях процесу. При цьому, на відміну від кандидатів у присяжні, які обираються одноразово (англо-американська модель суду присяжних), шефени виконують свої повноваження протягом певного періоду часу.

Не викликає заперечень той факт, що суд присяжних у кожній державі функціонує з різним успіхом, оскільки має свої особливості в його організації, які зумовлені специфікою системи права, національними та соціально-політичними умовами життя, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки, а також важливістю відповідних відносин у житті держави. Законодавче регулювання та організаційне забезпечення процедури формування списків присяжних багато в чому визначає якість судового розгляду за участю присяжних та досконалість кримінального процесу [3, с. 84].

О.Г. Яновська зауважує, що скорочення чисельності присяжних лише до кількох осіб суттєво знижує ефективність діяльності суду присяжних і не може забезпечувати повноцінну участь народу в процесі здійснення правосуддя [4, с. 137].

Наступним питанням, яке потребує вивчення, є судовий розгляд справи за участю присяжних. У державах англо-американської моделі такий розгляд можливий у випадку, коли обвинувачений (підсудний) не визнає своєї вини. Присяжні засідателі, які попередньо не знайомі зі справою і лише є спостерігачами судового розслідування, самостійно, без участі професійного судді, вирішують питання факту (винуватість чи невинуватість підсудного). Під час судового розгляду справи присяжні повинні з'ясувати питання про те, чи мала місце подія злочину, чи винуватий обвинувачений (підсудний) у вчиненні злочину та чи заслуговує він на посприятливе ставлення до нього. При цьому розгляд справи судом присяжних побудований таким чином, щоб мінімізувати кількість запитань з боку присяжних, оскільки вважається, що активна участь сторін у наданні доказів, обсяг повноважень головуєчого судді забезпечує присяжних усім необхідним обсягом інформації, а її надмірний обсяг може зашкодити ухваленню справедливого вердикту [5, с. 19].

Важливим етапом діяльності суду присяжних є винесення вироку (вердикту), який є основним та підсумковим процесуальним рішенням. Для класичної моделі суду присяжних характерним є принцип неможливості скасування вердикту присяжних, у тому числі й виправдувального. При цьому такі вердикти можуть бути як вмотивованими, так і ні.

Таким чином, видається, що вердикт суду присяжних завжди повинен бути вмотивований, оскільки право на справедливий суд вимагає, щоб вирок базувався на об'єктивно з'ясованих обставинах, які підтверджені доказами, дослідженими під час розгляду справи та оціненими судом. У ньому також повинні бути наведені належні та достатні мотиви, а також підстави його ухвалення для того, щоб обвинувачений та інші учасники кримінального провадження могли зрозуміти суть винесеного вердикту та не сумнівалися в його обґрунтованості та справедливості.

Отже, інститут присяжних у кримінальному судочинстві на сьогоднішній день знаходиться на стадії відродження та, незважаючи на багато проблем, покликаний у повній мірі реалізувати мету судової реформи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оверчук С.В. Становлення інституту присяжних в умовах набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. № 2 (6). С. 5.
2. Солодков А.А. Сучасні світові моделі суду присяжних. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: «Юриспруденція». 2014. № 10-2. Том 2. С. 133–135.
3. Нешик Т. Актуальні питання формування та затвердження списків присяжних в Україні. Теорія і практика. 2014. Травень. С. 84–89.

4. Яновська О.Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія. К.: Прецедент, 2011. 303 с.
5. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: дис. ... к. ю. н., спец.: 12.00.08 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків. 2015 р. 219 с. С. 19.
6. Словська І.Є. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжний досвід). Право і суспільство. № 5 (2). 2015. С. 72–77.
7. Яценко Н.Г. Народні засідателі та суд присяжних у цивільному процесі: історія і сучасність. Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1 (5). 230 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Факток, 2013. 1072 с.

УДК 343.3/7

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОД (НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

CRIMINAL LEGAL CHARACTERISTICS OF CRIMES RELATING TO WATER PROTECTION RULES (NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS)

Барвенко В.К., суддя

Комінтернівський районний суд Одеської області

Стаття присвячена аналізу наукових підходів щодо визначення сутності кримінально-правової характеристики злочинів проти довкілля. Приділяється увага необхідності виокремлення таких наукових понять, як «кримінально-правова характеристика певного виду кримінального правопорушення» або «кримінально-правова характеристика групи злочинів». Розглянуто проблему формування кримінально-правової характеристики як системи узагальнених даних про типові ознаки кримінальних правопорушень з урахуванням зв'язків між елементами. Підкреслено практичне значення вказаної характеристики в організації розслідування злочинів проти довкілля, в побудові методичних рекомендацій з досудового розслідування даної групи кримінальних правопорушень.

Ключові слова: злочини проти довкілля, кримінальне правопорушення, кримінально-правова та криміналістична характеристика, кримінальне провадження, досудове розслідування, криміналістична методика.

Статья посвящена анализу научных подходов к определению сущности криминалистической характеристики преступлений против окружающей природной среды. Уделяется внимание необходимости выделения таких научных понятий, как «криминалистическая характеристика определенного вида криминального правонарушения» или «криминалистическая характеристика группы преступлений». Рассмотрена проблема формирования криминалистической характеристики как системы обобщенных данных о типовых признаках уголовных правонарушений с учетом связей между элементами. Подчеркивается практическое значение криминалистической характеристики в организации расследования преступлений против окружающей природной среды, в построении методических рекомендаций по досудебному расследованию данной группы уголовных правонарушений.

Ключевые слова: преступления против окружающей природной среды, уголовное правонарушение, криминально-правовая и криминалистическая характеристика, уголовное производство, досудебное расследование, криминалистическая методика.

The article analyzes the scientific approaches to defining the essence of forensic characteristics of crimes against the environment. Attention is paid to the need to allocate such scientific concepts as "criminological characteristics of certain types of criminal offence" or "criminological characteristics of crime groups". The problem of the formation of criminological characteristics as a system of generalized data on the typical signs of criminal offences based on relationships between elements. It emphasizes the practical importance of forensic characteristics in the investigation of crimes against environmental protection organization, in the construction of guidelines for pretrial investigation of this group of criminal offences.

Key words: crime against the environment, criminal offence, criminological characteristics, criminal proceedings, pretrial investigation, forensic technique.

Формулюючи наукову концепцію з питань створення теоретичних основ криміналістичної методики розслідування злочинів проти довкілля, необхідно визначити головні категорії, які будуть виступати предметом дослідження. У нашому випадку однією з таких головних категорій є криміналістичне розуміння екологічного злочину, екологічного кримінального правопорушення або злочину проти довкілля. Для досягнення цієї мети необхідно визначити напрями і завдання дослідження, віднайти узгоджене тлумачення цієї головної категорії криміналістами-науковцями та юристами-практиками, а також визначитися з поняттям кримінально-правової характеристики цього виду злочинів.

Можна взяти за аксіому твердження, що основу криміналістичного розуміння екологічних кримінальних правопорушень становить їх правове визначення. Наприклад, О.Н. Колісніченко зазначав, що кримінальне право допомагає правильно визначити ті обставини, що підлягають з'ясуванню в процесі розслідування, а І.М. Лузгін зазначав, що розслідування злочину залежить від його юридич-

них ознак та умов учинення. Водночас специфікою злочину проти довкілля є те, що на визначення цього поняття впливають результати досліджень не лише в галузі кримінального права, а також у галузях кримінології, юридичної психології, екологічного права.

Кримінальне правопорушення як конкретна дія (бездіяльність) суб'єкта, поведінка, вчинок особи чи групи осіб, заборонені кримінальним законом, є предметом дослідження кримінально-правової науки. Вагомий внесок у вивчення феномену злочину (кримінального правопорушення) і злочинності як соціального явища зробили науковці різних галузей гуманітарних, природничих і технічних наук. Такі дослідження містяться в працях вчених-кримінологів, криміналістів, фахівців із кримінальної психології та інших юридичних наук.

Питання класифікації злочинів за різними критеріями та кваліфікації суспільно небезпечних діянь привертала увагу таких фахівців у галузі кримінального права, як: П.П. Андрушко, Я.М. Брайнін, М.В. Володько, А.А. Горницький, В.А. Клименко, М.Н. Ковальов,